

כשהאסון הכה, הם שלפו חרבות לעבר כל מי שנראה שונה

יפן מציינת בימים אלה מאה שנים לרעידת האדמה הקטלנית בתולדותיה. טבח שהתרחש בצ'לה מלמד על המהירות שבה ההמון עלול לאבד כל רסן **רותם קובנר**

●●● יפן למודת אסונות טבע, אולם אף אחד מהם לא התקרב בעוצמתו, בהיקף הנפגעים ובט־ראומה שבעטיו לזה שאירע ב-1 בספטמבר 1923. באותו יום נמהר, שעה שהאוכלוסייה המ־קומית עדיין התאוששה מאימי השפעת הספר־דית, ספגה הבירה טוקיו וסביבתה (אזור קאנטו) את רעידת האדמה עם מספר הנפגעים הרב בתו־לדותיה, ואת אחד מאסונות הטבע הגדולים בהיסטוריה האנושית. בסופו של שבוע גועש איבדו את חייהם באסון יותר מ-142 אלף איש, בהם כ-40 אלף שגופותיהם לא נמצאו. מאה שנים מאוחר יותר, נסיבות מותם ראויות לתשו־מת לב מיוחדת.

הרעש הגדול של קאנטו היה אמנם עוצמתי במיוחד (7.9 בסולם MMS), אולם כמו באסון המשולש באזור טוהוקו ב-2011 (סנדאי ווקור־שימה) הוא היה רק הראשון והפחות קטלני בש־רשרת של אירועים טרגיים. לפני עשור היה הצונאמי הגורם המרכזי לקטל, ואילו ברעש של 1923 האובדן האנושי נגרם משורה של אירועים נלווים. גם אז, לפני מאה שנה, פגע בחופים גל צונאמי בגובה 12 מטר, וימים ספורים לאחר מכן, גרם טיפוף עונתי למפולות בוץ ולסחיפתם של כפר ושל רכבת שלמה אל תוך הים.

ועדיין, שני גורמים אחרים היו האחראים למר־כית האובדן האנושי. הראשון והמרכזי שבהם היה האש. המרחב האורבני הצפוף והבנוי מעץ שימש כמצע מושלם להתפשטות דלקות בצהרי היום, שעה שסירי האורו היו על הכיריים. כך, בתוך כחצי שעה מהזעזוע הראשון, היה אזור הבירה כבר אפוף בלהבות. האש היתה כה עזה שבמקומות רבים היא דילגה על פני תעלות מים רחבות והציתה שכונה אחר שכונה, ובאופן נדיר, אף יצרה כמה סופות אש דמויות טורנדו ששאבו כל דבר שעמד בדרכן. באחת השכונות הצפופות בטוקיו גרמה סופת אש אחת למותם של כ-38 אלף איש, רובם ללא שריד.

הגורם השני שהפך את האסון לכה קטלני היה העובדה שכמה אלפים מהנספים נפלו קורבן לט־בה. ההיבט הטרגי הוזה, שאינו מוכר לרבים, ראוי לדגש מיוחד, שכן יש בו ללמד על הנסיבות שבהן מצבי קיצון שכאלה מתרחשים, ועל המהירות הרבה שבה בני אדם עלולים לאבד כל רסן דווקא בשעת אסון. הנרצחים היו ברובם מהגרי עבודה קוריאנים, ולא במקרה. ב-1910 סיפחה יפן את חצי האי הקוריאני, שש שנים לאחר שכבשה אותו במהלך השבועות הראשונים של מלחמתה נגד רוסיה. הסיפוח הוביל להתנגדות עממית רחבה, שהגיי עה לשיאה בגל של מחאות במהלך 1919, שלוו

בהרג של אלפי מפגינים ופעילים בידי הצבא היפני. בד כבה, התעשייה היפנית הצומחת נוקקה לידיים עובדות, ואלפי צעירים קוריאנים, עתה נתינים יפנים, עברו להתגורר בבירת האימפריה וסביבתה. הנוכחות הקוריאנית ההולכת וגדלה באיי הבית היפניים התקבלה ברגשות מעורבים: מחד גיסא מודעות לצורך בידיים עובדות ומאידך גיסא חשד עמוק כלפי המהגרים שנבע מזלזול אתני ותרבותי, אך גם מפחד מפניהם — רובם גברים צעירים, חלקם חסרי השכלה וכישורים — שנת־פסו כעוינים. אף על פי כן, שורשי היחס הדואלי כלפי הקוריאנים לא היו חדשים. משחר ההיס־טוריה שלהם, חשו היפנים תחושות נחיתות וע־ליונות כלפי שכניהם, שהיו נחותים מהם צבאית אך שימשו כצינור מרכזי להעברת התרבות הסי־נית לארכיפלג היפני. מאז המודרניזציה שלהם, הם גם לא היססו לראות בקוריאה את היעד הראשון להתפשטות קולוניאלית כיבשת אסיה.

על רקע זה, הרעש רק הגביר את החששות והאיבה. בתוך שעות ספורות החלו להתפשט שמועות שחבורות של פועלים קוריאנים מנצ־לות את ההזדמנות לנקום, במעשי הצתה, רצח, אונס, ביזה והרעלת בארות. היסטוריונים חלו־קים לגבי מקור השמועות. חלקם טוען שהיתה זו הממשלה היפנית שהפיצה אותן, ואחרים גור־סים שהמקור היה בקרב הציבור מוכה ההלם. בכל מקרה, יש הסכמה שהשמועות היו חסרות הבסיס, מה עוד שביום הראשון לאסון, כמה קבו־צות של פועלים קוריאנים אף סייעו בפעולות החילוץ.

בנוסף, אין כל ויכוח לגבי התוצאה של השמו־עות שהתפשטו במהירות הבוק. לקראת ערב כבר החלו להתקבץ באזור הבירה וסביבתה חבו־רות של אזרחים אחוזי פניקה, שהתחמשו בחר־בות ובמקלות במטרה להגן על הציבור מפני "פורעים" קוריאנים. במהלך השבוע שלאחר מכן, חבורות אלה רצחו אלפי גברים שנחשדו כקוריאנים וווחו בעזרת המראה המעט שונה שלהם או מבטאם המסגיר. בצל האימה והוועם, לא מעט מהקורבנות לא היו כלל קוריאנים, אלא ממוצא סיני או איינן, או סתם כאלה שנראו מעט שונה.

עדות לכך ניתן למצוא באוטוביוגרפיה של הכ־מאי היפני הנודע אקירה קורוסאווה, שהיה בן 13 באותה עת. "כאשר השרפות שככו, כולם כבר השתמשו בכל נרות הבית והעולם גלש לחשכה אמיתית בלילה", הוא נזכר. "אנשים שחשו מאוימים מהחשכה הזאת נפלו טרף לדמוגוגים הנוראיים ביותר, ועשו מעשים חסרי אחריות

ובלתי חוקיים להחריי. קשה אפילו לדמיין את עוצמת הטרור שנגרם עקב החשכה המוחלטת, על ידי אנשים שלא התנסו בכך לפני כן". על תקיפת הזרים העיד: "במו עיניי ראיתי את ההמון, נחפו בפנים מעוותות וצועק 'כאן! 'לא, שם!' הם רדפו אחר גבר מזוקן, מניחים שאדם עם שיער פנים כזה אינו יכול להיות יפני... משום שלאבי היה זקן מלא, [גם] הוא הוקף בה־מון חמוש במקלות. לבי הלם כשהבטתי באחי שהיה עם אבי..."

בדומה לטבח הקומוניסטים שהתרחש באינדונזיה ב-1965, גם ביפן האנרכיה הרגעית איפשרה להיפטר מאלמנטים נוספים שנחשבו לחתרניים. אף על פי כן, בטוקיו לא היה זה ההמון אלא דווקא אנשי משטרה וצבא שרצחו אזרחים יפנים, בהם המנהיג הסוציאליסטי הירסאווה קיישיצ'י וזוג הפעילים האנרכיסטים אוסוגי סקאה ואשתו איטו נואה, יחד עם אחיינם בן השש. לא ברור באיזה דרג התקבלו ההחלטות, אולם מקובל כיום שהממשלה היתה לכל הפחות מודעת להיקף האירועים כבר מראשיתם ולא נקטה צעדים מש־מעותיים לעצירתם.

ההיסטוריון היפני הסגאווה קנג'י אף טען לאחרונה שעוד בערב הראשון בחרה הממשלה בקוריאנים כשעיר לעזאזל כדי למנוע גל מחאה ואנרכיה בקרב ההמון הוועם. ייתכן שחלק מחו־לשת הממשלה טמון בכך ששבוע טרם הרעש,

פליטים בטוקיו אחרי רעש האדמה ב-1923. יותר מ-142 אלף איש מתו באסון צילום: Jacques Boyer / Roger-Viollet / AFP

השנייה, אסון הטבע והשלכותיו זוכים באחרונה לעניין מיוחדש. אמצעי נוסף כנגד שיכחה היה הפיכתו של 1 בספטמבר ל"יום מניעת אסונות", המשמש מאז 1960 הן להנצחה והן כהודמנות לתרגול בקרת נוקים לעתיד.

יפן העכשווית יודעת להתמודד באופן יעיל בהרבה עם רעש ושריפות מהסוג שחוותה לפני מאה שנה, למרות שלאסונות טבע יש נטייה להפתיע ולחשוף כל פעם נקודות תורפה חד־שות. התכת הכורים בפוקושימה ב-2011 היתה אירוע שכזה, ולזמן קצר היא הביאה לחשש קי־צוני שיהיה צורך לפנות את אזור הבירה. זה לא קרה אמנם, אולם בניגוד ל-1923, לפגיעה רבתי בטוקיו תהיה כיום השפעה מיידית וכואבת לא רק על יפן אלא על הכלכלה העול־מית כולה.

המדינה הדמוקרטית והליברלית־יחסית שצ־מחה ביפן מאז מלחמת העולם השנייה היא אומה פתוחה לעולם, עם חברה יציבה יחסית, תקשורת חופשית וניסיון היסטורי שונה לחלו־טין מזה שהיה לה לפני מאה שנים. מספר הזרים המתגוררים ביפן מתקרב כיום לשלושה מיליון, וגם אם יפן רחוקה מלהגדיר את עצמה כמדינת הגירה רב־תרבותית, שנאת הזרים בה מצומצמת יחסית.

ולמרות כל זאת, גם בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה המשיכה יפן הרשמית בניסיונות

להמעיט בהיקף הקורבנות ובאחריות לטבח. במהלך העשור האחרון, עת היחסים עם שתי הקוריאות הורעו והמתחים על רקע הויכרון ההיסטורי המשותף גברו, ההכחשה רק התחזקה. כך למשל, בשש השנים האחרונות נמנעה מושלת מחוז טוקיו הפופולרית, קואיקה יוריקו, מלשלוח את הודעת התנחומים המסורתית שהוקראה בטקס השנתי לזכר הנרצחים. אשתקד קואיקה אף הצהירה "שהעובדות ההיסטוריות [לגבי הטבח] פתוחות לפרשנות", ולכן היא מוכ־נה לשלוח תנחומים לכל הנספים באסון ללא הבחנה בנסיבות של מותם.

בעקבות פגישת הפסגה המשולשת שלהם בסיאול ב-17 באוגוסט השנה, הצהירו נשיא ארה־ב ביידן, נשיא קוריאה הדרומית יון וראש ממשלת יפן קישידה על תחילתו של עידן חדש באזור. פרשנים רבים אכן רואים באירוע אבן דרך, שכן לאחר שנים של מתיחות, נראה שווישניגטון הצליחה למצוא גשר בין שתי בע־לות בריתה העיקריות במזרח אסיה, ובכך ליצור חוית מאוחדת יותר כנגד סין. בין השתיים, נדמה שליפן יש עניין רב יותר בחיזוק החוית הזאת. לפיכך, השיפור ביחסים עם קוריאה עשוי להוות גם צומת ביחס להנצחת האירועים לפני מאה שנים. בין שזה יקרה ובין שלא, בטווח המיידי יהיה זה מעניין לראות אם מושלת טוקיו תעדכן הפעם את הצהרתה. ■